

К. В. Денисенко

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби

Н. Б. Шамрук

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права,
Академії Державної пенітенціарної служби

І. С. Борко

курсант 137-ї навчальної групи
Академії Державної пенітенціарної служби

СТВОРЕННЯ НАЛЕЖНИХ УМОВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена формуванню рекомендацій щодо створення умов з забезпечення цифрових та інформаційних прав людини в Україні.

Підкреслюється, що стрімка цифровізація та інформатизація суспільства ставлять перед державою нові виклики, серед яких провідне місце займають утвердження, забезпечення та захист прав і свобод людини в цифровому та інформаційному середовищах. Мережа Інтернет – ідеальне місце для вчинення адміністративних, кримінальних та цивільних правопорушень, де суб'єкти цих діянь відчують власну безкарність саме через відсутній або частковий державний контроль.

Акцентовано увагу на порушенні прав людини в кіберпросторі, серед них: розголошення відомостей, що становлять конфіденційну інформацію; поширення спаму, забороненого контенту; обмеження можливості отримувати, поширювати та використовувати інформацію; поширення недостовірної інформації; вірусні атаки цивільного населення, взламвання сторінок у соціальних мережах; тощо.

З огляду на зазначене запропоновано створення Цифрового комітету України, у складі якого буде діяти автоматизована система для звернень громадян із застосуванням штучного інтелекту, а також запровадження посади цифрового омбудсмена, що діятиме в співпраці із Цифровим комітетом України, а задля більш ефективної організації їхньої роботи ми пропонуємо створити мобільний застосунок. Для реалізації вище вказаного необхідною є співпраця Міністерства цифрової трансформації України, Міністерства юстиції України та Верховної Ради України щодо розробки адміністративних засад діяльності Цифрового комітету України та цифрового омбудсмена, а також підготовки проєктів Законів України «Про цифровий комітет України», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових та інформаційних прав людини», Наказу Кабінету Міністрів України «Про порядок використання автоматизованої системи звернень Цифрового комітету України».

Ключові слова: права людини, кібербезпека, цифровізація, цифрове середовище, інформаційне середовище, мережа Інтернет, заборонений контент, цифровий омбудсмен.

Постановка проблеми. Формування безпечно цифрового та інформаційного середовищ має вагоме значення в умовах сучасної стрімкої цифровізації державного та суспільного життя. Утворення нового окремого світу «без кордонів» має безліч позитивних аспектів, серед яких можливість комунікувати між

собою, відпочивати, навчатись, робити покупки, отримувати будь-яку інформацію тощо. Поряд з цим, на практиці є загальнопоширеними випадки порушень цифрових та інформаційних прав людини.

У Конституції України зазначено, що утвердження прав і свобод людини є головним

обов'язком держави [1]. Діяльність суб'єктів кібербезпеки України більше спрямована на захист національного суверенітету та територіальної цілісності України. Де-юре об'єктом кібербезпеки визнано конституційні права і свободи громадян, де-факто прослідковується низка порушень цифрових та інформаційних прав людини і відсутність інституційно-правового механізму їх захисту на національному та міжнародному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням тематики щодо змістовного наповнення понять цифрових та інформаційних прав людини займалися такі вчені як Братасюк О.Б., Ментух Н.Ф., Ткачук Н.І. та ін.

Водночас питання формування рекомендацій щодо створення належних умов з забезпечення цифрових та інформаційних прав людини в Україні недостатньо опрацьоване, а тому потребує подальших пошуків в окресленій царині.

Метою статті є формування рекомендацій щодо створення належних умов з забезпечення цифрових та інформаційних прав людини в Україні.

Виклад основного матеріалу. Цифрові та інформаційні права людини – це дві взаємопов'язані категорії четвертого покоління прав людини, що мають власну систему прав, визначають існування та безпечне функціонування людини в абсолютно новому цифровому та інформаційному середовищах, санкціоновані і визначені державою, за порушення яких передбачена юридична відповідальність.

На думку Братасюка О.Б. і Ментухи Н.Ф., до системи цифрових прав належать: 1) свобода вираження поглядів онлайн; 2) право на приватність і захист персональних даних; 3) право на свободу та особисту безпеку онлайн; 4) право на мирні зібрання, асоціації та/або використання електронних інструментів демократії; 5) право на цифрове самовизначення, або право відключитися від онлайн, або бути забутим в онлайні (так звана цифрова смерть) [2, с. 59].

Ткачук Н.І. вважає, що інформаційні права і свободи людини й громадянина – це гарантовані державою можливості особи задовольняти свої потреби в отриманні, використанні, поширенні, охороні і захисті необхідного для життєдіяльності обсягу інформації, комунікаційні права, право на безпечне інформаційне середовище тощо [3, с. 28].

Стрімка цифровізація та інформатизація суспільства ставлять перед державою нові виклики, серед яких провідне місце займають

утвердження, забезпечення та захист прав і свобод людини в цифровому та інформаційному середовищах.

Акцентуючи увагу на їх важливості в сучасному інформаційному світі, зазначимо, що мережа Інтернет – ідеальне місце для вчинення адміністративних, кримінальних та цивільних правопорушень, де суб'єкти цих діянь відчувають власну безкарність саме через відсутній або частковий державний контроль.

На сучасному етапі державотворення, забезпечення вище зазначених прав в Україні перебуває на середньому рівні: позитивним аспектом є цифровізація всіх сфер суспільного життя органами державної влади та місцевого самоврядування, а негативним – мають місце порушення цифрових та інформаційних прав людини, відсутність юридичної відповідальності за це та низький рівень цифрових та інформаційних компетентностей населення.

За словами вчених, початок цифровізації та інформатизації суспільства розпочався ще з 1992 року, коли був прийнятий Закон України «Про інформацію» [4, с. 371-372]. З розвитком суспільних відносин у сфері діджиталізації питання щодо забезпечення цифрових та інформаційних прав людини досить опосередковано знайшли своє закріплення у Законах України «Про захист персональної інформації», «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про адміністративні послуги», «Про телекомунікацію» тощо.

Окрім зазначених вище законів, нормативно-правову базу діджиталізації суспільства складають адміністративні акти органів виконавчої влади. Однією із ключових стала Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Міністерства цифрової трансформації» від 18.09.2019 р. № 856, яка запровадила новий орган центральної виконавчої влади, до завдань якого входить цифровізація та інформатизація суспільства – Міністерство цифрової трансформації України. Визначним здобутком зазначеного вище Міністерства стала розробка мобільного застосунку «Дія», за допомогою якого громадяни можуть отримувати державні послуги онлайн.

Незважаючи на розробку та прийняття системи законодавства в сфері діджиталізації, в умовах сучасності мають місце численні порушення прав людини в кіберпросторі. Серед них: розголошення відомостей, що становлять конфіденційну інформацію; поширення спаму, забороненого контенту; обмеження можливості отримувати, поширювати

та використовувати інформацію; поширення недостовірної інформації; вірусні атаки цивільного населення, зламування електронних пошт та сторінок у соціальних мережах; порушення інших прав людини не віднесених до категорій цифрових та інформаційних (прав споживачів, учасників освітнього процесу в закладах освіти, основоположні права на гідність, честь тощо).

Відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про Засади державної політики України в галузі прав людини» від 17 червня 1999 року № 757-XIV, одним із напрямом політики в цій сфері є створення належних умов, вироблення механізмів і процедур для повної і безперешкодної реалізації кожною особою своїх прав та законних інтересів [5]. А тому ми повинні акцентувати увагу на тому, що здійснюється ряд заходів, як адміністративних так і правових, щодо успішної цифровізації та інформатизації суспільства.

Найголовнішою проблемою в цьому контексті видається відсутність нормативного закріплення цифрових та інформаційних прав, відповідальності за їх порушення й державного органу, який став би механізмом державного контролю за забезпеченням цифровим та інформаційним середовищем. З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне доповнити наступні нормативно-правові акти:

– Конституція України: доповнення правом на безпечне цифрове та інформаційне середовища. Це зможе визнати безпеку громадян у віртуальному світі як основоположне і невідчужуване право на національному рівні, що, у свою чергу, зобов'язуватиме державні органи здійснювати ряд заходів для забезпечення цього та інших цифрових та інформаційних прав людини.

– Кодекс України про адміністративні правопорушення: доповнити нормами, що передбачатимуть відповідальність на порушення цифрових та інформаційних прав (зокрема, штраф за розсилку інформації без наявності згоди на це особи (спаму), виправні роботи за хакерську атаку тощо).

Згідно із Указу Президента України № 119/2021 від 24 березня 2021 р. «Про Національну стратегію у сфері прав людини», одним із напрямків політики є забезпечення високого рівня обізнаності населення щодо прав людини, механізмів їх реалізації та захисту; у суспільстві сформовано культуру поваги до прав і свобод людини [6].

Сучасна система вищої освіти характеризується удосконаленням освітніх програм, демократизацією і становленням інституту прав

людини [7, с. 10], а тому важливим є закріплення в навчальних програмах закладів середньої освіти та вищої освіти, курсу щодо цифрової та інформаційної грамотності (розвиток цифрових та інформаційних компетентностей).

Це є надзвичайно важливим тому, що цифрове та інформаційне середовища – відносно нові надбання сучасного світу і дуже важко за короткий час зробити так, аби держава могла регулювати мережу Інтернет на такому рівні як реальний світ. А тому, першочерговим завданням держави повинно бути навчити населення самостійно справлятися із кібернебезпеками і використовувати державні механізми лише у випадках грубих порушень.

Для ефективного впровадження нормативно-правової бази на практиці, необхідним залишається створення дієвих інституцій, які будуть здійснювати контрольні функції та вживатимуть заходів для дієвого забезпечення цифрових та інформаційних прав людини.

Відтак, вбачаємо за доцільне створення Цифрового комітету України як додаткового суб'єкта кібербезпеки України, його головною метою буде захист усіх цифрових та інформаційних прав людини та громадянина. Він буде підзвітний Верховній Раді України, а підконтрольний Кабінету Міністрів України.

Структура комітету буде складатися з Голови Цифрового комітету та семи уповноважених, кожен із яких відповідатиме за окремий напрямок:

- 1) міжнародного співробітництва;
- 2) розвитку цифрових та інформаційних компетентностей, правопросвіти громадян;
- 3) прийняття та обробки звернень від громадян;
- 4) удосконалення заходів захисту цифрових та інформаційних прав людини;
- 5) контролю та нагляду за додержанням законодавства у сфері забезпечення цифрових та інформаційних прав людини органами державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання.

Останні два уповноважених будуть призначатися як Перший заступник Голови комітету та заступник Голови комітету.

До повноважень комітету будуть входити наступні:

– розгляд справи та звернень від громадян у сфері захисту цифрових та інформаційних прав громадян;

– за потреби, передача справи та звернень до суб'єктів кібербезпеки визначених статтею 5 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»;

– звітування про результати своєї діяльності в кінці року;

– розробка та удосконалення засобів захисту цифрових та інформаційних прав людини;

– прийняття підзаконних нормативно-правових актів, передбачених законодавством про захист цифрових та інформаційних прав людини;

– вжиття заходів для розвитку цифрових та інформаційних компетентностей, правопросвіти громадян;

– налагодження міжнародного співробітництва у сфері забезпечення цифрових та інформаційних прав людини;

– надання рекомендацій до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання щодо забезпечення цифрових та інформаційних прав людини.

Для більш швидкої та продуктивної роботи комітету, ми також пропонуємо створення автоматизованої системи на основі штучного інтелекту. Ця система зможе приймати запити громадян щодо їхніх порушень і допомагати користувачам усунути їх самостійно (наприклад, незначні порушення такі як спам), а звернення із більш серйозними порушеннями (наприклад, хакерська атака) ця система зможе направляти безпосередньо до Цифрового комітету України, який буде займатися їх усуненням.

В умовах сьогодення забезпечення цифрових та інформаційних прав потребує більш комплексного підходу, тому доцільним видається запровадження інституту цифрового омбудсмена в якості парламентського контролю. Ця особа буде відповідальна за захист цифрових та інформаційних прав людини в Україні та забезпечить ефективне виконання нормативно-правових актів. До посадових обов'язків цифрового омбудсмена будуть входити: прийом звернень громадян про порушення їхніх цифрових та інформаційних прав; підготовка щорічних доповідей про факти порушень цифрових та інформаційних прав людини в яких будуть вказані результати щодо усунення цих порушень; сприяння підвищенню цифрової грамотності населення України; створення умов для правопросвіти населення України у питанні цифрових та інформаційних прав людини; забезпечення розвитку організаційно-правових засад захисту цифрових та інформаційних прав людини [8, с. 145].

Частина посадових повноважень цифрового омбудсмена переплітаються із повноваженнями Цифрового комітету України для того аби вони могли співпрацювати і разом вживати

заходів для забезпечення цифрових та інформаційних прав людини.

Висновки. Сучасний стан забезпечення цифрових та інформаційних прав людини характеризується наявністю низки випадків порушень вказаних прав, але при цьому мають місце і позитивні зрушення в окресленому напрямі, зокрема, найяскравішим прикладом «кроку вперед» оцифрування суспільного життя є розробка мобільного додатку «Дія».

Відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про Засади державної політики України в галузі прав людини» від 17 червня 1999 року № 757-XIV одним із напрямків державної політики є створення належних умов, вироблення механізмів і процедур для повної і безперешкодної реалізації кожною особою своїх прав та законних інтересів, відтак необхідним видається доповнення Конституції України правом на безпечне цифрове та інформаційне середовища, а також Кодексу України про адміністративні правопорушення нормою, яка передбачатиме відповідальність за порушення цифрових та інформаційних прав людини.

Попри зазначене, на наш погляд, цінним видається запровадження нової навчальної дисципліни в закладах середньої та вищої освіти «Основи цифрової та інформаційної грамотності», де учасники освітнього процесу отримають знання щодо основ кібербезпеки, підвищення рівня цифрової компетентності, вміння відповідати кібер-ризикам, а також організаційно-правових засад захисту цифрових та інформаційних прав людини.

Належне забезпечення цифрових та інформаційних прав людини потребує не лише впровадження нормативних, але й правових засад. Доцільним є створення Цифрового комітету України, у складі якого буде діяти автоматизована система для звернень громадян із застосуванням штучного інтелекту, а також запровадження посади цифрового омбудсмена, що діятиме в співпраці із Цифровим комітетом України, а задля більш ефективної організації їхньої роботи ми пропонуємо створити мобільний застосунок.

Для реалізації вище вказаного необхідною є співпраця Міністерства цифрової трансформації України, Міністерства юстиції України та Верховної Ради України щодо розробки адміністративних засад діяльності Цифрового комітету України та цифрового омбудсмена, а також підготовки проєктів Законів України «Про цифровий комітет України», «Про Уповноваженого

Верховної Ради України з цифрових та інформаційних прав людини», Наказу Кабінету Міністрів України «Про порядок використання автоматизованої системи звернень Цифрового комітету України».

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.04.2023).

2. Братасюк О. Б., Ментух Н. Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 58–61.

3. Ткачук Н. І. Інформаційні права і свободи людини і громадянина в Україні: визначення термінів, співвідношення понять. *Інформація і право*. 2018. № 2(25). С. 17–30.

4. Марущак А. В. Права людини в епоху діджиталізації. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: традиції та новації*: колективна монографія / за заг. ред. Н. В. Мішиної. Львів – Торунь : Ліра-Прес, 2021. С. 360–389.

5. Про Засади державної політики України в галузі прав людини: Постанова Верховної Ради України від 17.06.1999 р. № 757-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14#Text> (дата звернення: 12.04.2023).

6. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України № 119/2021 від 24.03.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 12.04.2023).

7. Денисенко К. В., Борко І. С. Історико-теоретичні аспекти розвитку прав учасників освітнього процесу в закладах вищої освіти в Україні. *Актуальні проблеми сучасної науки та освіти* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 5–6 липня 2022 року). Львів : Львівський науковий форум, 2022. С. 8–10.

8. Denysenko K. V., Borko I. S. Establishing of the institution of the digital ombudsman as the guarantee of the security of human digital and information rights. *Modern research in world science* : collection of abstracts of International scientific-practical conference (Kunovice, Czech Republic, June 17–18, 2022). Kunovice : Akademie HUSPOL, 2022. P. 144–146.

Denysenko K. V., Shamruk N. B., Borko I. S. Creation appropriate conditions for ensuring human digital and information rights in Ukraine

The article is devoted to the formation of recommendations to create conditions for ensuring human digital and information rights in Ukraine.

Rapid digitalization and informatization of society confront new challenges for the state among which the leading place is occupied by establishment, ensuring and security human rights and freedoms in digital and information spaces are highlighted in the article. The Internet is a perfect place for committing administrative, criminal and civil offences where subjects of the actions feel their own impunity because of lack of and partial state control.

The attention is focused on violation of human rights in cyberspace namely: disclosure of the information that is confidential, spamming, spreading prohibited content, limiting the ability to receive, distribute and use information, dissemination of false information, virus attacks of civil people, hacking accounts in social networks etc.

With this in mind authors propose to create the Digital committee of Ukraine including an auto system with using artificial intelligence for applications from citizens and to establish the post of digital ombudsman who will cooperate with the Digital committee in Ukraine and for more effective work of the institutions we propose to create mobile app. For the realization of the above is necessary the cooperation of the Ministry of digital transformation in Ukraine, the Ministry of justice of Ukraine and the Verkhovna Rada of Ukraine for the development of administrative foundations of working of the Digital committee of Ukraine and the digital ombudsman and for preparing projects of laws of Ukraine «On the Digital committee of Ukraine», «On the Ukrainian parliament commissioner for human digital and information rights», the decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the procedure of using auto system for applications from citizens of the Digital committee of Ukraine».

Key words: human rights, cybersecurity, digitalization, informatization, digital space, information space, Internet, prohibited content, digital ombudsman.